

LIBRIS

We know
books

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.edituraeikon.ro
www.librariaeikon.ro

**Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)**

Editor: Valentin Ajder
Tehnoredactor, corector: Larisa Pleșca

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a
României

ISBN 978-606-49-1503-0

Eugenia Bojoga

Identitatea reprimată a basarabenilor și așa-zisa limbă moldovenească

E I K O N

București, 2025

http://ro.wikipedia.org/wiki/Controversa_identitar%C4%83_%C3%Aen_Republica_Moldova.

Controversy over linguistic and ethnic identity in Moldova, http://en.wikipedia.org/wiki/Controversy_over_linguistic_and_ethnic_identity_in_Moldova.

<https://inosmi.ru/20230303/yazyk-261092893.html>.

TVR Moldova, *Peste 33% dintre cetățenii R. Moldova vorbesc limba română*, YouTube, disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=wl3HpbNoV3s>.

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Cuvânt înainte</i>	9

Partea I

<i>Legenda mancurtului – prototip al ștergerii memoriei identitare în spațiul ex-sovietic</i>	17
---	----

Identitatea refulată a basarabenilor și așa-zisa limbă moldovească.....	40
---	----

Partea a II-a

Gurie Grosu – un promotor al limbii române în Basarabia țaristă	99
---	----

Probleme de limbă și identitate în publicistica lui Alexie Mateevici.....	138
---	-----

Partea a III-a

Limba română din Basarabia în preajma Marii Uniri din 1918	171
--	-----

Moldovenismul și „limba moldovenească” sau despre debutul unei doctrine a Cominternului	221
--	-----

Partea a IV-a

50 de ani de la publicarea studiului *Rumänische
Sprache und Literatur in Bessarabien und
Transnistrien* de Klaus Heitmann298

Limbă română sau „moldovenească”?
O perspectivă sociolingvistică asupra
controversei actuale din Republica Moldova.....318

Partea a V-a

Reflecții „reci” pe o temă „fierbinte”:
Eugeniu Coșeriu despre limba română
din Republica Moldova.....346

Restabilirea denumirii corecte a limbii (române)
în Republica Moldova377

Bibliografie415

În amintirea bunicii Vera (1915–1989) și a bunicii Parascheva (1921–2001), care, făcând școală românească în perioada interbelică, au continuat să scrie cu alfabet latin și în perioada sovietică.

PARTEA I

Legenda mancurtului – prototip al ștergerii memoriei identitare în spațiul ex-sovietic

„Îi poți lua omului pământul, averea, îi poți lua chiar viața (...), dar cine s-a putut gândi, cine-a cutezat să se atingă de *aducerea-aminte*? O, Doamne, dacă ești, cum de-ai îngăduit asemenea gând? Nu-s și fără asta destule rele pe pământ?”

(C. Aitmatov, *O zi mai lungă decât veacul*)

Etica memoriei și personajul mancurtului

Grandiosul proiect sovietic de a edifica o societate fără clase – în care toți cetățenii de pe vastul său spațiu geografic să fie egali, să trăiască la fel și să gândească în funcție de directivele partidului unic – postula din capul locului necesitatea de a dezvolta un tip uman aparte, așa-zisul „omul nou”. În această aspirație de a construi un „arhetip al cetățeanului sovietic”, regimul bolșevic din fosta URSS¹ a indus

¹ URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. A existat în

la nivelul mentalului colectiv un tipar existențial și comportamental specific, cu un set de trăsături clar configurate. Demersul avea la temelie o logică a sa internă care, în numele ideologiei proletare, reclama dezideratul de omogenizare cu orice preț a tuturor cetățenilor. Pe cale de consecință, cetățeanul sovietic nu mai avea dreptul la propria sa identitate, care oricum era pe nedrept devalorizată în competiția nelocală cu marea cultură a fratelui mai mare. Identitatea națională și apartenența religioasă ale diferitelor etnii și popoare de pe vastul teritoriu al Uniunii Sovietice începuseră deja să fie marginalizate și ocultate, fiind văzute ca tot atâtea impedimente pe calea uniformizării colective și a „înaintării spre comunismul luminos”. Trecutul glorios al popoarelor trebuia deci eradicat, în cel mai bun caz, mistificat², fiind prezentat prin prisma teoriei luptei de clasă. Doar reprezentanții elitelor intelectuale care erau martori la această înregimentare forțată conștientizau acut pericolul iminent al pierderii memoriei și a tradițiilor strămoșești, implicit al depersonalizării individului.

perioada 1922–1991.

² Astfel, în ceea ce privește istoria fostei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești rescrisă în acest registru, aceasta ar fi început abia din secolul VI, odată cu venirea slavilor în Balcani și pe teritoriile României de astăzi. În realitate, cunoașterea perioadei anterioare, mai ales a epocii legendare a dacilor, era un adevărat tabu. Mai mult decât atât, s-a inventat un termen special, volôhi, în vederea degajării unui popor aparte, care s-ar fi dezvoltat în teritoriul dintre Prut și Nistru, prin aceasta supralicitându-se rolul slavilor în formarea poporului moldovenesc, ca diferit de poporul român. Cf. Frunțașu (2002), Scurtu (2003), Dungaciu (2005) ș.a.

De fapt, în acest proiect de omogenizare a tuturor etniilor, normele de conduită morală trebuiau să corespundă ideologiei proletare, maxima zilei fiind „etica comunistă întemeiază îndatorirea morală a omului, pornind de la interesele tuturor oamenilor muncii” (*Contemporanul* 1948). Nu întâmplător, principiile eticii proletare vor prevala asupra principiilor eticii tradiționale, mai ales asupra moralei creștine. La rândul lor, elementele eticii marxiste, adică valorile morale promovate de bolșevici, reprezentau o parte componentă a ideologiei comuniste – „sistem de idei, valori și idealuri, care exprimă concepția despre lume a clasei muncitoare și a avangărzii sale – partidul comunist” (*Ideologie* 1985: 166). Însușirea limbii ruse, supralicitarea culturii și a literaturii ruse, apartenența la partidul comunist unic, proclamarea internaționalismului proletar erau tot atâtea dovezi ale înregimentării reușite, în numele celui mai mare ideal din lume. Lozinca „Proletari din toate țările, uniți-vă!” întrunea în sine mesajul orientării politice a noului regim. În acest scop, a fost inventată și dihotomia *național vs. internațional*, în care ultimul termen avea să-l eclipseze pe primul, considerat în dezacord cu preceptele ideologice ale vremii.

Tocmai de aceea, în 1980, când revista moscovită *Novyj mir* începe să publice romanul *O zi mai lungă decât veacul* a scriitorului kirghiz Cinghiz Aitmatov, la nivelul mentalului colectiv se produce o revelație. Pentru prima dată de la existența regimului sovietic, în plină epocă brejnevistă, mai ales după blamarea

publică a lui Soljenițin și Saharov, un scriitor avea curajul să vorbească încifrat, printr-o parabolă bine construită, despre consecințele opresiunii regimului comunist, arătând efectul cel mai dezastruos al acestuia: apariția unui nou cetățean pe teritoriul URSS – *mancurtul*. Entuziasmul receptării a fost aproape instantaneu: nu doar criticii literari, ci și cititorii au văzut în personajul mancurtului prototipul cetățeanului sovietic, golit de esența sa morală și spirituală, de identitatea sa etnică și de trecutul său istoric.

Prin prisma protagonistului Edighei și a locuitorilor cătunului Burannyj, C. Aitmatov aborda o problemă acută și spinoasă: etica memoriei la poporul kirghiz. În roman, acestei colectivități i se distruge cimitirul strămoșesc, prin aceasta i se tăie de fapt orice legătură cu propria-i istorie și cu propriile-i tradiții. În consonanță cu spiritul vremii, kirghizii, devenind și ei cetățeni sovietici și, deci, oamenii noi, nu mai aveau nevoie de moștenirea trecutului, de cimitirul cel vechi strămoșesc. De altfel, ideea că sistemul sovietic ar putea crea un popor nou, mai bun și superior celorlalte popoare, a fost postulată de înșiși arhitecții sistemului, care l-au numit *Noul Om Sovietic*. Atunci când s-a văzut că proiectul nu va da rezultatele scontate, a apărut ca termen negativ *Homo sovieticus*, propus de către adversarii sistemului, pentru a scoate în vileag trăsăturile negative ale acestui specimen: „indiferența față de muncă, lipsa de inițiativă și sustragerea de la orice responsabilitate

individuală, indiferența față de proprietatea comună și furturi mărunte la locul de muncă, supunerea resemnată în fața ierarhiei de orice fel, adaptarea la orice situație, suspiciunea, șiretenia, propensiunea spre băutura” etc.³ În anul următor, 1981, Cinghiz Aitmatov publică romanul *O zi mai lungă decât veacul* sub formă de carte la editura Molodaja Gvardija din Moscova (Aitmatov, 1981), iar în 1982, Alexander Zinoviev scoate la lumină volumul *Homo sovieticus* la München, în Germania (Zinoviev 1982). Or, această sincronicitate nu este deloc întâmplătoare⁴. Spre deosebire de *homo sovieticus*, care putea să mai aibă anumite reminiscențe de conștiință de sine, *mancurtul* lui C. Aitmatov este mult mai periculos, fiind prin definiție un contrapersonaj, fără identitate etnică, fără trecut și fără viitor. El este unidimensional, lipsit de suflet, copleșit de latura materială a existenței, ahtiat de parvenire cu orice preț. Definiția laconică din DEX surprinde cu brio esența acestui fenomen: „MANCÚRT, *mancurți*, s. m. persoană lipsită de memorie, care se supune orbește unui stăpân. – din rus. Mankurt”. MANCÚRT s. m. cel care a uitat ororile dictaturii, memoria, și-a uitat etnia.

³ A se vedea în acest sens articolul dedicat lui *Homo sovieticus*: https://ro.wikipedia.org/wiki/Homo_sovieticus.

⁴ În acest context, despre *Homo sovieticus* au scris alți doi autori din Occident: Fernando P. de Cambra (1975) și Michel Heller (1985). În ultimii ani, la această tipologie s-a referit și Svetlana Aleksievici (2013a). Spre deosebire de traducerea în franceză care păstrează titlul original (Aleksievici 2013b), în versiunea românească subtitlul a fost omis (Aleksievici 2016).

◇ (p. ext.) persoană înrobită total și îndobitocită. (< rus. *mankurt*)”⁵

Cert este că la vremea respectivă, acest personaj s-a bucurat de un succes teribil în fostele republici care formau pe atunci Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS)⁶. Letonii, uzbekii, kirghizii, estonienii, azerii, românii basarabeni, armenii, ucrainenii, karelii, chiar și rușii au văzut în *mancurt* prototipul cetățeanului sovietic, deposedat de memoria sa identitară, de trecut, de limba sa maternă, într-un cuvânt, de esența sa, de sufletul său.

De altfel, acest « arhetip » negativ a fost circumscris pentru prima dată de către Serghei Bulgakov, filosof și teolog rus, care afirma despre așa-zișii tovarăși, cetățenii „produși de revoluție”, că ei sunt fără suflet, că Rusia este otrăvită spiritual din cauza lor, deviind astfel de la rolul său istoric: „Uitați-vă cum arată soldații noștri (...). Recunosc că „tovarășii” mi se par uneori ființe cu totul lipsite de suflet, înzestrate doar cu cele mai elementare instincte, o categorie aparte a maimuțelor lui Darwin – *homo socialisticus*” (Bulgakov 2018).

⁵ Cf. <https://dexonline.ro/definitie/mancurt>.

⁶ „Cuvântul *mancurt* a devenit foarte popular în țările fostei URSS (în special în Tatarstan, Bașkortostan și republicile post-sovietice din Asia Centrală), transformându-se într-o poreclă rușinoasă pentru persoanele care pierduseră legătura cu rădăcinile lor și nu mai cunoșteau cultura poporului din care fac parte. *Mancurt* a devenit un cuvânt peiorativ, fiind folosit frecvent în presa post-sovietică”. A se vedea <https://ro.wikipedia.org/wiki/Mancurt>.

Legenda mancurtului sau eradicarea memoriei identitare

Cimitirul Ana-Beiit, locul sacru al memoriei colective, unde trebuia să-și găsească odihna de veci Kazangap, prietenul lui Edighei, este „cel mai venerat loc de îngropăciune” din tot întinsul stepei. Situat între coline gemene, „alăturate precum cocoșele unei cămile – Eghiz-Tiub” – acest lăcaș de veci nu întâmplător mai e numit și „Panteonul din Sarî-Ozeki”:

„În vremuri străvechi, morții erau aduși aici din locuri uneori atât de îndepărtate, încât cei ce-i însoțeau erau nevoiți să înnopteze în stepă. Însă urmașii celor înmormântați la Ana-Beiit se mândreau pe bună dreptate că cinstiseră cum se cuvine amintirea înaintașilor. Aici odihneau cei mai respectați și mai vestiți oameni ai stepei: cei care trăiseră faima prin vorbă și faptă” (Aitmatov 1996: 114).

Investit cu o valoare mitică profundă, cimitirul își are propria sa legendă care narează că acolo e înmormântată Naiman Ana, ucisă de fiul său, transformat în mancurt de către cei din tribul juanjuanilor. De loc întâmplător autorul alege cimitirul ca simbol al memoriei colective, acesta fiind locul unde familia, rudele și prietenii îi comemorează pe cei decedați, pe strămoșii lor din generațiile anterioare. Din timpuri străvechi, cimitirul și locul de cult constituie cele mai vechi dovezi ale oricărei civilizații umane.

În ceea ce privește legenda, aflăm că juanjuanii, cotropitorii de odinioară ai ținutului Sarî-Ozeki, barbari, primitivi și extrem de violenți, își băteau

joc de prizonieri cu o cruzime fără seamăn: aceștia fie erau vânduți ca robi prin ținuturile învecinate („și acest lucru era socotit un mare noroc, pentru că un rob putea, mai devreme sau mai târziu, să fugă îndărăt, în patrie”), fie erau păstrați în tribul lor, așteptându-i o soartă cumplită:

„Juanjuanii ucideau memoria robilor, mai cu seamă a celor tineri, printr-o caznă înfricoșată: îmbrăcarea capului în *șiri*. Capul victimei era, mai întâi, ras la piele, iar firele de păr smulse, cu migală, din rădăcini. Între timp, alți juanjuanii, meșteri în această îndeletnicire, înjunghiau pe-aproape o cămilă bătrână. Jupuiind-o, alegeau pielea cea mai butucănoasă, mai groasă, de pe grumaz. Tăiau această piele în bucăți pe care le întindeau, aburinde încă, pe capetele rase ale prizonierilor, de care ele se lipeau într-o clipă. Asta însemna a îmbrăca un *șiri*. Cel supus unui asemenea tratament fie că murea, neputând îndura chinurile, fie își pierdea pentru totdeauna memoria, transformându-se într-un *mancurt* – rob ce nu-și mai amintește propriul trecut” (Ibidem, p. 115).

Când naimanii, locuitorii de veacuri ai stepei și strămoșii kirghizi, aflau că juanjuanii transforma-se pe cineva de-ai lor într-un *mancurt*, nu mai aveau curajul să-l salveze, fiindcă asta „ar fi însemnat să aducă acasă doar o umbră”, doar „învelișul omului de odinioară”. O singură mamă îndurerată, cu numele de Naiman-Ana, nu a acceptat destinul crunt al fiului ei Jolaman. Tocmai de aceea, legenda sa dăinuie până astăzi în stepa Șarî-Ozeki, de la ea venind și numele cimitirului Ana-Beit – *Sălașul de veci al mamei*.

Zguduită de captivitatea fiului ei Jolaman, de transformarea lui într-un sclav amnezic, Ana e răvășită, cutremurată, „pătrunsă de o tânguire neostoită”, provocată de cruzimea dușmanilor:

„E mult mai lesne să-i tai unui prizonier capul sau să-i pricinuiști cine știe ce vătămare întru înfricoșarea duhului dintr-însul, decât să-i distrugi memoria, judecata, smulgând din rădăcină tot ceea ce poartă omul cu sine până la răsufarea din urmă, ceea ce, la urma urmei, rămâne singura avere pe care-o duce cu el” (Ibidem, p. 117).

Trăind dramatic pervertirea memoriei la care erau supuși naimanii, adică oamenii din propriul ei neam, Ana consideră că acest act este cel mai mare sacrilegiu de pe pământ:

„Doar juanjuanii nomazi, care aduceau din bezna istoriei lor cea mai feroce dintre barbarii, au râvnit și la acest miez sacru al omului. Ei au găsit mijlocul de a le smulge robilor memoria cea vie, săvârșind astfel, împotriva naturii umane, cea mai cumplită dintre nelegiuirile imaginabile și inimaginabile” (Ibidem, p. 117).

Aducând în prim plan legenda stepelor, C. Aitmatov arată că niște negustori îl întâlnesc pe Jolaman, transformat într-un *mancurt*. Aceștia, sosiți cu o caravană pe pământurile naimanilor, relatează în taină că traversând stepele sarozece au întâlnit un tânăr cioban transformat în *mancurt*, care păștea o turmă de cămile. Trecând pe la gura cortului, Naiman-Ana trase cu urechea la ceea ce povesteau negustorii despre *mancurt*. Ea nu se împăcase niciodată cu ideea